

BAYDAL, Vicent. *Els valencians, des de quan són valencians?*

Catarroja-Barcelona, Afers, 2016, 193 p.

Stefano Cingolani

Un llibre dedicat a investigar la construcció d'una identitat diferent de la castellana és, a l'Espanya actual, en primer lloc, un llibre polític, o, almenys, un llibre que incideix en la política. En sé alguna cosa, havent escrit un llibre sobre la construcció de la identitat a la Catalunya medieval. I això ho mostra clarament Vicent Baydal quan, a la introducció, discuteix alguns manaments de la classe governamental de l'estat relatius als 3.000 anys d'existència de la identitat espanyola, o a la idea que Espanya és la nació més antiga d'Europa. Ho mostra també la ressenya crítica de certa quantitat d'obres, teòricament de més pes historiogràfic, on, en el fons, s'intenta demostrar la validesa científica de semblants manaments. En aquests casos, es podria discutir si la manipulació dels fets és intencionada, per raons polítiques, o és inconscient, i es deu més a un pòsit historiogràfic, del qual part de la historiografia espanyola no es troba en condició de prendre consciència. D'altra banda, aquest pòsit és, en el fons, molt més antic del que recorda el mateix Baydal, ja que més enrere del segle XIX, descendeix *recta via* del projecte historiogràfic l'historiador del segle XIII Rodrigo Jiménez de Rada, arquebisbe de Toledo, i de la seva *Història de les coses d'Espanya*. Ultra això, i ho fa al primer capítol, es discuteixen també tesis d'àmbit més local, relatives a una identitat valenciana precedent a la conquesta, que, al

capdavall, beuen al mateix pou, i que és fonamental escombrar per tal de poder plantejar el problema amb solidesa científica.

Tot i així, i per sort, la intenció de Baydal és primàriament històrica, i seriosa, luxosament ben documentada, per tal de demostrar com, quan i a través de quins processos es va construir la consciència identitària dels valencians en tant que valencians. Ja es disposava de bons estudis al respecte, com els sovint citats d'Agustín Rubio Vela i d'Antoni Ferrando. Així mateix, els dos estudiosos centraven les seves investigacions a analitzar, podríem dir, els fets acomplerts, tot començant a les acaballes del segle XIV. Allò que faltava era precisar els camins i les etapes, els motius i els eixos que havien permès que s'arribés a concretar tal construcció identitària.

Amb cert determinisme, o saviesa *post eventum*, es podria dir que, ja al moment de la conquesta de la capital, l'any 1238, aquesta identitat s'havia d'aconseguir, tard o d'hora. El que seria el regne de València, uns anys més tard, era conquerit per aragonesos i catalans, regne i terra que ja al segle XIII havien aconseguit posar els ciments d'una clara consciència identitària. Així, el regne de València, des del moment que el rei Jaume I havia decidit de donar-li forma d'entitat autònoma, i no ser assimilat dins dels confins d'Aragó

o de Catalunya, tenia davant seu dues possibilitats: transformar-se en l'extensió d'un dels dos territoris, i ser-ne assimilat tot i mantenir la denominació autònoma de regne, o diferenciar-se i aconseguir una identitat pròpia. I que aquesta segona havia de ser la via, resultava clar en el moment en què, el mateix any 1238, el rei Jaume I publicava la primera legislació local, els *Costums de València*, posteriorment *Furs de València*. El fet de pertànyer a un àmbit regit per un dret havia estat, i era, un element fonamental en la concreció de la consciència identitària de catalans i aragonesos, i el fet que el regne de València s'hagués de regir per un codi legal diferent, l'abocava a seguir en aquesta direcció.

Tot l'estudi de Baydal mostra, sense cap determinisme, és clar, com justament els *Furs de València*, amb la seva llarga i complexa història d'acceptació, rebuig i final implantació a tot el territori, van ser l'element central, el pal de paller al voltant del qual es jugaren les possibilitats i els camins per aconseguir la consciència identitària: «En concret, l'argumentació que sustenta l'exposició assenyala dos elements primordials com a vehiculadors del sentiment identitària valencià: la territorialització dels *Furs de València*, d'una banda, i la progressiva configuració d'un cos polític comú, anomenat 'el General', d'una altra» (p. 25-26). La unitat del marc legal fou la que va permetre que els diferents estaments actuessin conjuntament, en defensa d'interessos comuns, davant la monarquia, superant actuacions de força, però no jurídiques, de sectors aïllats, especialment el nobiliari, majoritàriament d'origen aragonès.

A l'interior d'aquest llarg procés polític, d'aproximadament un segle entre la proclamació del primer cos legislatiu i la seva acceptació a gairebé tot el territori, la ciutat de València va jugar un paper primordial. Capital del regne i única ciutat durant molt de temps posada al capdavant de les terres de l'estament reial, veia estretament lligats el seus interessos als de la difusió dels Furs, i tot sovint en va ser defensora arrogant-se el dret de parlar en favor del bé públic de tot el regne («identificar el

bé del regne amb el bé de la capital i de l'estament reial», p. 123), especialment enfront dels nobles d'origen aragonès, però no sols, que seguien amb els Furs aragonesos. «Per tant, l'embrió de la identitat valenciana es covà en aquella primerenca i intensa unió dels nuclis reials, encapçalats per la ciutat de València, en defensa dels furs del regne» (p. 112).

El canvi, que va fer possible estendre aquest sentiment incipient a tot el regne, va ser consegüent a les Corts de 1329-30, amb les quals es dona per acabada la lluita al voltant dels Furs, «lluita civil que havia enfrontat els dirigents del regne durant dècades i dècades, tot bloquejant l'ús de les institucions polítiques com a instrument de debat comú» (p. 109). És impossible crear una unitat en el moment que, almenys unes parts del regne, són més lligades a les terres d'origen que a la nova entitat en tant que unitat, i havia estat justament el dret el que havia provocat la fractura, així com també solucionat el problema, el mateix dret va desplegar totes les seves potencialitats integradores.

Justament a partir d'aquesta data, al 1336 i al 1340, Baydal individua els primers esments al gentilici *valencià*, així com la primera concepció del General; talment ocorria a Catalunya i a Aragó, que es podia donar tant sols a partir del moment en què les Corts representessin la integritat dels regnes i dels seus estaments. Va ser un procés lent, adverteix justament Baydal, i que va afectar, almenys les primeres dècades, sobretot les classes dirigents, les més ocupades en la política del regne i, també, en la defensa dels seus privilegis i la seua integritat davant la política dels monarques, en especial de Pere III. Aquest procés es veurà momentàniament aturat per la fractura representada per la Guerra de la Unió i es veurà reforçat en tots els sentits, també institucionals, a causa de la guerra amb Castella, des de 1357, l'anomenada Guerra dels dos Peres. El monarca segueix identificant-se a si mateix amb les seves terres i amb el bé comú, però des del moment en què la comunitat política —en aquest cas el regne de València— es veu com un cos separat del monarca —així com s'ha pogut constatar que va ocórrer

també a Aragó i a Catalunya— capaç d'individuï el seu interès com a diferent, i eventualment oposat al del rei, es fa un pas enorme en el camí cap a la consecució d'un sentiment d'identitat.

L'evolució institucional, deguda també a la guerra amb Castella i a les necessitats impel·lents de gran quantitat de finançament, va dur a la fixació en paral·lel al que ocorria als altres territoris de la Corona, a la definició de la Diputació del General, la Generalitat. Ara, doncs, des de mitjan segle XIV, a més d'un codi legal, i de les Corts, hi ha també una institució que representa el col·lectiu del regne. I és, també, a partir d'aquest moment que Baydal detecta que «havia nascut, com a tal, la primera identitat valenciana que englobava el conjunt dels pobladors del regne de València, foren quins foren els seus orígens, catalans, aragonesos o d'altres llocs» (p. 154).

El fet que Baydal posi una data exacta, no vol dir que la identitat existeix a partir d'aquell moment, com s'ha vist, senzillament marca que, abans de les Corts de 1329-30 que acabaren amb la crisi dels Furs, aquesta no era possible, sinó en les formes limitades que s'han vist, a l'estament reial i, sobretot, a la capital, i és a partir d'aquell moment que es comença a concretar, una tesi que no contradiu les de Rubio i Ferrando, sinó que les corrobora i els dóna perspectiva cap enrere en el temps.

Finalment, i em sembla una aportació històricament i política molt interessant i important, Baydal mostra com la nova realitat identitària valenciana no es construeix en oposició a Aragó o Catalunya: «La consciència de pertànyer al col·lectiu valencià no era en absolut incompatible amb la participació en altres sentiments identitaris» (p. 170). En aquest sentit, la identitat valenciana no es basava ni en factors ètnics ni lingüístics, sinó socials, legals i polítics lligats al bé comú del regne, ja que, de fet, ètnicament res no els diferenciava de catalans i aragonesos, que formaven la major part de la població cristiana del regne. Mentre, des del punt de vista sobretot lingüístic (i malgrat la progressiva imposició de la definició de *valencià* també per a referir-se a la llengua), és a causa d'aquesta que des d'una perspectiva exterior eren vistos com formant part de la «nació catalana», que al seu interior incloïa la catalana pròpiament dita, la valenciana, la mallorquina i la rossellonesa. «Per tant, no és que la identitat valenciana fóra una forma particularitzant, regional o menor de la identitat catalana o aragonesa, sinó que, ben al contrari, es tractava d'un fenomen totalment nou i, a més a més, inclusiu, que no entrava en contradicció total i directa amb aquelles» (p. 174).

El llibre, a més, està molt ben escrit, cosa que s'agraeix, sobretot quan es tracta d'un assaig dens, i es basa en un fons documental molt extens, amb una notabilíssima quantitat de documents inèdits i, fins i tot, totalment desconeguts.

